

Образ Святого Миколая Чудотворця у волинському іконописі XVII – поч. XIX ст.

На Волині Св. Миколай користувався надзвичайною популярністю. Кількість ікон з його зображенням знаходяться на третьому місці після образів Богородиці і Спаса. Практично на всіх образах бачимо фронтальну постать Святого у єпископському облаченні, подану у трьох варіантах: в повен зріст, поколінно або по пояс. Правою рукою Миколай благословляє, у лівій тримає закрите Євангеліє. В ростових зображеннях у лівій руці святого – найчастіше посох. На багатьох іконах у верхніх кутах на хмарах розміщені постаті Ісуса Христа з Євангелієм в руках (зліва) і Матері Божої з омофором (справа). Вони нагадують про події Нікейського собору 325 р.

Ікони святого Миколая з колекції Музею волинської ікони та давні образи, збережені у храмах Волині, представляють практично усі відомі іконографічні варіанти на цю тему та подають широкий спектр художньо-образних вирішень, як у межах окремих стилістичних періодів, так і в межах певних малярських осередків чи у творчості конкретних майстрів. Волинські іконописці зображували святого і духовним пастирем і суворим ієрархом церкви, оборонцем християнської віри і милосердним покровителем слабких і знедолених. Традиційний класичний тип Миколая змінювався, збагачувався під впливом нових художніх ідей і тенденцій.

Ікони з поясным зображенням Святого зустрічаються зрідка. На виносній двосторонній іконі (І - 276). кінця XVIII ст. з смт Рожище постать Миколая масивна, вкорочених пропорцій. Глибокі карі очі надають обличчю виразу задумливої зосередженості. Лагідністю і спокоєм сповнений лик Святого Миколая на образі у церкві Св. Стефана с. Усичі Луцького р-ну. Автор прикрашає різьбленням не тільки тло, але й поручі, оклад Євангелія, ланцюг та наперсний хрест, що додає іконі особливої декоративності. М'якою живописністю вирізняється зображення Миколая на іконі в церкві Казанської ікони Божої Матері с. Буцин Старовижівського р-ну. Він ніби написаний з натури. На скорботному лику Святого виділяються великі печальні очі. Тло ікони різьблене гілочками квітів. Обабіч голови Миколая в овальних медальйонах намальовані Богородиця та Ісус Христос на хмарах.

Найчастіше на волинських іконах бачимо поколінне зображення Миколая у різних стильових інтерпретаціях.

На іконі (І - 75) поч. XVIII ст. з с. Холопичі Локачинського р-ну Святий Миколай у виконанні Білостоцького майстра постає суворим і мудрим архієреєм. Сповнений духовної сили погляд звернений до віруючих. Велична постать Святого з піднятою у благословенні десницею ніби виступає із золотого сяйва різьбленого тла. Майстер зосереджується перш за все на передачі внутрішнього світу Миколая. Одежі архієрея виписані просто і лаконічно: зелена фелонь з рожевим виворотом, білий з червоними хрестами омофор, червона палиця, обшита по краю жовтою стрічкою з чорним геометричним візерунком.

Духовною проникливістю відзначені образи Святого у творчості «Майстра ікон з Михнівки», написані на переломі XVII – XVIII ст. у кращих ренесансних традиціях. Високе з залисинами чоло розкреслене легкими зморшками, ніс прямий довгий, волосся коротке сиве, борода округла з хвилястими пасмами, вуста повні червоні. Погляд великих сірих очей приваблює особливою доброзичливістю. Санкир червонуватого тону і легке вохрення надають лику Святого Миколая теплого рожевого відтінку. Знайдений майстром типаж повторюється з незначними змінами в іконах з колекції Музею волинської ікони (Ж-296, с. Гішин Ковельського р-ну, І-49, с. Чорніїв Турійського р-ну), іконі у Хрестовоздвиженської церкви с. Заболоття Ратнівського р-ну та іконі з колекції Національного музею у Львові, яка походить з с. Михнівки Камінь-Каширського р-ну. Майстер використовує традиційні для волинського іконопису кольори: блідо-рожевий, зелений до смарагдового, червоно-цегловий, насичений блакитний. На всіх іконах, крім Михнівської Миколай тримає рукою Євангеліє через плат, омофор, полу фелоні. Таким чином підкреслюється проповідницьке служіння пастиря. Автор не тільки приділяє увагу змалюванню одягу Миколая (фелоні розписані квітковим орнаментом), але й обкладинкам Євангелій. Золоті обрізи, імітація шкіри на іконі з

с. Чорніїв, орнаментовані блакитним візерунком застібки на іконі з Михнівки, срібні дробниці з графічними зображенням євангелістів та розп'яття на іконі з Гішина, Серед згаданих ікон виділяється образ святого Миколая з Михнівки, написаний у кращих традиціях парадного портрету. За взірць волинському іконописцю слугувала гравюра 1682 р. Івана Щирського «Св. Іоан Златоуст» [1, 392-394]. Маляр пристосував композицію гравюри до образу Св. Миколая, повторивши навіть текст на розгорнутому сувої, який доповнив словами «Исполнен духа Святителе Николае...». Святий зображений біля столу, накритого синьою скатертиною. На столі книжки, чорнильниця з пером та розгорнутий сувій з текстом. У відповідності з практикою церковного життя кінця XVII початку XVIII ст. Мирлікійський владика одягнений у святкові архієрейські одяги. На ньому білосніжний сакос, який оздоблений «коштовним камінням» та «перлами» на золотій стрічці. З плечей спускається рожевий омофор з орнаментованими золотом хрестами. На грудях на плетеному у три ряди золотому масивному ланцюгу – великий золотий з «каменями» наперсний хрест. На голові митра, всіяна «коштовним камінням» та «перлами» різної величини. Правою рукою Миколай тримає патерицю з золотим навершям і білий орнаментований полосами сулок, лівою опирається на Євангеліє. Тло ікони поділене на дві частини. Справа – червоного кольору завіса, драпірована масивними бганками. Зліва – золоте різьблене тло з зображенням голуба – Духа Святого, легких біло-рожевих хмаринок і золотих променів. Таким чином іконописець підкреслює поєднання в особі Миколая сфер духовного і земного буття. Святий зображений як спокійний і мудрий владика. В оздоблені тла на всіх іконах «Майстра ікон з Михнівки» використовується візерунок з аканту, гвоздики, кромпелю з перлами в середині, грон винограду.

Відчуття святкової піднесеності несуть насичені соковитими кольорами волинські бароківі зображення Святого Миколая. На іконі 1736 р. з Троїцької церкви с. Городині Рожищенського р-ну лик Святителя втілює образ благородної та мудрої старості. На щоках – яскравий рум'янець, не дивлячись на старечий вік, червоні губи, життєподібність і одночасно велич. Так характеризує іконописець створений образ. На Святому біла розшита червоними і синіми хрестами фелонь (поліставріон), білий омофор з великими червоними хрестами, червоні поручі, наперсний хрест з «коштовними каменями» на ланцюгу. В лівій руці Миколай тримає книгу в червоному окладі з жовтими дробницями і середником з зображенням Голгофи. Орнамент з акантом та квітами різьбленого золоченого тла, золоті зірки на голубих полях обрамлення підсилюють загальне святкове враження від ікони. Надзвичайною декоративністю відзначена ікона «Святий Миколай» 1718 (?) р. з Преображенської церкви с. Нуйно Камінь-Каширського р-ну з донаторським написом. Донаторський напис свідчить, що ікона написана на замовлення « Копчика Филипа до храму Преображення Господа нашего Ісуса Христа». Святий Миколай зображений в тричвертному повороті вправо. Його масивна постать займає основний простір ікони. Парадність образу підкреслює синя оксамитова фелонь з червоним виворотом, червона обкладинка Євангелія з середником із зображенням розп'яття з предстоячими, червона митра з «коштовними каменями». Урочистості додають золоте тло, різьблене акантом і виноградом, та рама, розписана біля боній пишною рослинною орнаментикою. Святий Миколай у виконанні волинського іконописця Станіслава Михальського з с. Гішин Ковельського р-ну (Ж-298, фонди Музею волинської ікони) наділений індивідуальними рисами: видовжений лик, близько посаджені очі, насуплені брови, коротка борідка, довге попелясте волосся, яке хвилями спадає на плечі. Іконописець використав тільки чотири кольори в змалюванні одягу Миколая, Богородиці та Ісуса Христа у «Нікейському чуді»: червоний (митра, фелонь Миколая, мафорій Богородиці та хітон Христа), синій (омофор Миколая, гіматій Христа), білий (підризник Миколая), зелений (виворіт фелони Миколая та мафорію Богородиці, книги в руках Миколая та Ісуса Христа). Образ Святого Миколая на іконі XVIII ст. у Хрестовоздвиженській церкві с. Хворостів Володимир – Волинського р-ну ніби написаний з реальної людини. З світлим виразом очей і легкою посмішкою, що зачілася в кутиках вуст, Святитель сповнений людської привітності та всерозуміння. У правій руці він тримає нап্রেстьольний хрест, у лівій руці – трисвічник. Одяг та руки Миколая закриті дерев'яною ризою. Різьблені також митра, хрест і трисвічник.

Ростові зображення Святого Миколая поширюються на Волині у XVIII ст. і зустрічаються в іконостасах, пристінних вітварях, процесійних образах, окремих іконах. Найчастіше Миколай малюється у парадному єпископському облаченні з посохом (книгою) в руках. На іконі (І - 456) другої пол. XVIII ст. з Дмитрівської церкви с. Журавники Горохівського р-ну маляр зображує Святого Миколая у сфері земного буття на тлі блідо-голубого неба з легкими білими хмаринками. У нижній частині ікони написаний гористий пейзаж з долинами, деревами і кущами, будиночком та мурами міста. На Миколаї дорогий сакос з червоної тканини, вишитий золотими букетами квітів, з плечей спускається синій омофор з чотириконежними хрестами, палиця та поручі прикрашені золотою тасьмою та срібним орнаментом, зелена митра оздоблена срібною тасьмою з «коштовними каменями». На феретроні XVIII ст. «Богоматір Замилування / Святий Миколай» (І - 71) з Покровської церкви с. Цумань Ківерцівського р-ну Святитель не тільки благословляє правою рукою, але й підтримує посох, в лівій тримає закриту книгу Він зображений у тричвертному повороті вправо. Орнамент срібленого тла з стилізованого аканту повторюється у візерунку блакитного сакосу Миколая. Білий омофор з хрестами прикрашений довгими китицями. Сірого кольору митра оздоблена вохристою каймою. Постаць Святого масивна та присадкувата. Святий Миколай на іконі XIX ст. (полотно) в церкві с. Оконськ Маневецького р-ну тримає у піднятих руках напрестольний хрест (у правій) та дикірій (у лівій).

В кінці XVIII - на початку XIX ст. на Волині з'являються ростові зображення Святого Миколая у парадному єпископському облаченні біля столика, на якому лежать книга або митра, або одне і друге відразу. На іконі XIX ст. (РА-992), що виконана на полотні, з Хрестовоздвиженської церкви с. Заболоття Ратнівського р-ну. Святитель зображений на тлі стіни біля столика, покритого блакитною шовковою тканиною. На столі – митра та масивне Євангеліє в темно – зеленій обкладинці з середником і застібками Одягнений Миколай у білий підризник, низ якого прикрашений мереживом та квітковим орнаментом, червоний сакос, вишитий гілками з синіми квітами та зеленим листям, червоного кольору омофор і палицю з золотою тасьмою та зображенням серафима. Навколо голови Святого – сяйво. В техніці олійного живопису на дереві виконана ікона «Св. Миколай» (І - 598) першої пол. XIX ст. з церкви св. Параскеви с. Осівці Камінь-Каширського р-ну, автором якої є Каспер Списацький. Невеличка за розміром (64x41 см.) ікона «Св. Миколай» яскраво втілює стилістику майстра. В центрі ікони на сірому тлі зображений Св. Миколай у повен зріст в архієрейському облаченні. Усміхнений лик святого округлий, з сивою бородою та сивими вусами. Великі темні очі підкреслені чорними прямими бровами. На щоках грає червоний рум'янець, який надає Миколаю радісного вигляду. Радісний настрій святого художник підкреслює урочистістю одягу: блакитний підризник з білими дрібними квітами, червоний сакос, блакитний з хрестами омофор, синій з китицями набедренник, червона митра з «каменями». Під ногами Миколая намальований орлець, що лежить на розкресленій квадратами підлозі. Лівою рукою святий підтримує закрите Євангеліє з синіми дробницями. Тим самим підкреслена його повчальна роль як духовного пастиря. Твір Списацького за стилістико-образним вирішенням стоїть на грані професійного і народного живопису, в ньому поєднані засади іконопису і релігійного живопису, який стає переважаючим у XIX ст. Його роботи є яскравим прикладом втілення традицій ікономалювання у провінційному варіанті.

Що стосується житійних ікон Св. Миколая, їх у храмах Волині збереглося тільки три: у Свято-Миколаївських церквах с. Ветли Любешівського р-ну, с. Пульмо Шацького р-ну та смт. Локачі. Всі вони датуються XVII ст. В якості сюжетних пріоритетів у клеймах, що оточують ростові зображення Святого, виступають епізоди чудесних діянь. Кожна мініатюрна сцена виконана композиційно самостійно [2, 68-70].

У церкві Св. Онуфрія с. Хорів Локачинського р-ну знаходиться вітвар XVII ст. до ікони Святого Миколая (зараз центральним образом є Почаївська ікона Богородиці), виконаний Йовом Кондзелевичем. У верхньому клеймі зображено Богородицю та Ісуса Христа, які тримають в руках не тільки омофор і Євангеліє, а й митру, якою увінчають центральний образ. Житійні сцени втілені в клеймах у різьблений крилах кіоту і включають «Хрещення Св. Миколая», «З'явлення царю Костянтину», «З'явлення трьом мужам у темниці» та «Похорон Св. Миколая».

У XVIII ст. окремі сцени чудес Святого Миколая малюються у нижній частині ікон. На іконі в Покровській церкві с. Любитів Ковельського р-ну у правому нижньому кутку зображено трьох дітей у кошику, яких Миколай порятував від смерті. Ця сцена втілена також на поземі ікони у Михайлівській церкві с. Білосток. Оголені діти стоять у кориті. Справа від Миколая маляр намалював Василя – сина Агріка у коротких штанах та куртці з кайданами на ногах. У правій опущеній руці Василь тримає глечик, у лівій – тацю з чашею. Чудо порятунку дітей бачимо і на іконі XVIII ст. в каплиці с. Заліси Ратнівського р-ну. Як і у Білостоці образ Миколая написаний на полотні. Святитель зображений у повен зріст на тлі сіро – голубого неба з купчастими хмарами. Правою рукою він благословляє, лівою підтримує Євангеліє і посох. Іконографічні риси Св. Миколая дещо відрізняються від традиційних. Його обличчя видовжене, волосся, зачесане назад, спадає хвилями на плечі, рожевий рум'янець підкреслює високі вилиці. Темні пронизливі очі під дугами брів надають обличчю Миколая виразу холодної відчуженості. Справа від Святого - високі мури в'язниці з аркоподібним вікном за решіткою якого зображені троє чоловіків у кайданах на руках, що відповідає чуду «З'явлення Св. Миколая трьом мужам у темниці».

Чудо порятунку корабельників від бурі втілене на позовах ікон «Св. Миколай» XVIII ст. в церквах Св. Микити с. Тур та Св. Параскеви с. Заліси Ратнівського р-ну. Чуда Миколая бачимо на іконах у пристінних вівтарях в клеймах над чи під основним зображенням. У Різдво – Богородичній церкві с. Рокитниця Ковельського р-ну у боковому вівтарі з іконою Святого Миколая у верхньому клеймі зображені сцени порятунку кораблів та дітей. У Свято Миколаївській церкві с. Жидичин Ківерцівського р-ну у верхньому клеймі намальовані «Порятунок трьох мужів від меча», у нижньому – «Перенесення мощей Святителя з Мир Лікійських у місто Барі». Ця подія традиційно завершує перекази про життя і діяльність Миколая.

Окремо необхідно зупинитися на образах св. Миколая у виконанні народних іконописців, для яких Святитель був прикладом живої, діяльної та жертвовної любові до Бога і ближнього. На іконі XVIII ст. (І - 119) з Різдво-Богородичної церкви с. Чорніїв Турійського р-ну святий Миколай – добрий і щиросердний селянин, мудрий і доступний. Сам типаж, декоративне узагальнення колірних мас, широкі лінії силуету, орнаменти вбрання і рельєфного тла є проявом живописного смаку та майстерності іконописця, що спирається на фольклорні традиції художньої культури. Відмінною рисою образу св. Миколая на іконі XVIII ст. (І - 5) з церкви св. Симеона с. Любохيني Старовижівського р-ну є суворі лаконічність. Відчувається ніби то дистанція між образом і глядачем, обличчя Миколая виражає холодний спокій. Темно-синя фелонь, розкреслена чорними лініями бгунк, та непомірно велика митра роблять постать Святого масивнішою. На відміну від видовженого, вохристого, не підрум'яненого лику Миколая, овальні обличчя Богородиці та Ісуса Христа у «Нікейському чуді» червонощокі, що надає їм радісного вигляду. Прототипом образу св. Миколая на іконі XVIII ст. (І - 13) з Покровської церкви с. Ключіськ Турійського р-ну міг бути звичайний селянин. Насуплені брови надають обличчю святого грізного вигляду, колючі чорні очі пронизливо дивляться на людей. Кольорова гама обмежена червоним, синім, сірим кольорами, що у поєднанні з посрібленим тлом робить загальний образ ще похмурішим.

Образ Святого Миколая дійсно «народного» святого прикрашали як дерев'яними різьбленими, так і карбованими окладами. Високою майстерністю відрізняється срібний оклад ікони «Св. Миколай» (І-91) з Покровської церкви с. Дорогиничі Локачинського р-ну. Оклад одягу Св. Миколая набірний, складається з трьох частин. Центральна – омофор, прикрашена легким карбованим квітковим візерунком та карбованими з гравіюванням чотириконечними мальтійськими хрестами. Фелонь вкрита гілками з пишними квітами, підризник – стилізованим листям аканту. На обшлагах рукавів та комірі – імітація коштовного каміння. У нижній частині окладу викарбувані діти у кошику, яких Св. Миколай порятував від смерті, та юнак, син Агріка, у східному одязі, з тацею з солодошами в руці та павичем біля ніг. Окремими окладами закриті постаті Ісуса Христа та Богородиці у «Нікейському чуді». Німб навколо голови Миколая також виконаний карбуванням у вигляді язиків полум'я.

Багатством орнаментики вирізняється золочений оклад XVIII ст. ікони «Св. Миколай» (І-232) з церкви Казанської ікони Богородиці с. Садів Луцького р-ну, який закриває всю

поверхню ікони. Тло в окладі вкрито довгими пагонами з акантовим листям. В оздоблені одягу Св. Миколая використані квіти, акантове листя, легкі галузки, скісна решітка. Золочений оклад XVIII ст. прикрашає ростове зображення св. Миколая на іконі у Різдво – Богородичній церкві с. Цегів Горохівського р-ну. Мальованим залишається тільки лик Святого. Акантове стебло з ліліями викарбуване на тлі окладу. Квітами орнаментований омофор, дубовим листям – сакос, на палиці та митрі – зображення серафимів. На грудях Миколая – панагія з Богородицею та Ісусом Христом. У дерев'яному окладі XVIII ст. ікони «Св. Миколай» у Різдво – Богородичній церкві с. Рокитниця Ковельського р-ну відкритими залишаються лики і руки Миколая, Христа та Богородиці. Тло ікони різьблене акантом, сакос – повздожн ими складками. На грудях Миколая – хрест і панагія, в руці – Євангеліє з великим восьмиконечним хрестом. Оклад золочений, хмари з «Нікейським чудом» посріблені.

У різноманітності іконографічних ізводів та їх варіаціях, в яких втілений образ св. Миколая на Волині, постає його глибинний зв'язок з тими народними надіями і ідеалами, завдяки яким він і сьогодні залишається живим і близьким кожній віруючій людині, заслуговує глибокого вивчення і засвоєння у нашій ментальній і духовній практиці.

Список використаної літератури:

1. Дмитро Степовик. Українська гравюра бароко. – Київ, 2013. – 495 с.
2. Єлісєєва Тетяна. Волинські ікони Святого Миколая з житієм.// Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIX міжнародної наукової конференції.. – Луцьк, 2012 – 237 с.
3. Образ святителя Николая Чудотворца в живописи, рукописной и старопечатной книге, графике, мелкой пластике, деревянной скульптуре и декоративно-прикладном искусстве XII – XXI веков. Из собраний музеев и частных коллекций Северо-Западного региона России. Никольские храмы. Монастыри и часовни. Города, селения и местности, посвященные Св. Николаю. Каталог выставок. – Москва, 2004 – 223 с.
4. Т. Н. Нечаева. Некоторые иконографические типы Святителя Николая Чудотворца Мирликийского в русской иконописи XVI – XIX вв. (по произведениям иконописной коллекции ЦАК МДА). www.nesusvet.narod.ru/ico/books/nechaeva/htm
5. Щоденники експедицій ВКМ по обстеженню культових споруд Волині 1981-1986 рр., 1997, 2001-2008 р

*Ікона Св. Миколай XVII ст.,
с. Чорнів Турійського р-ну*

*Ікона Св. Миколай XVIII ст.,
с. Гішин Ковельського р-ну*

*Ікона Св. Миколай XVIII ст.,
с. Журавники Горохівського р-ну*

*Ікона Св. Миколай XVIII ст.,
с. Садів Луцького р-ну*

*прот Рустик Капауз –
кандидат богослов'я, ректор ВДС*

Історія Свято-Успенської парафії с. Новостав

Після третього поділу Польщі 1795 року остання частина Волині була приєднана до Росії. Генерал Тутоплін обнародував імператорське повеління про приєднання до Росії Володимир-Волинського, Луцького, Дубнівського і Кременецького повітів.³³

Вже до 1796 р. на Волині до Православ'я, було приєднано близько 150 тисяч уніатів, 815 церков, 4 монастирі. В цей час в Острозі відкривається пастирська єпарша школа, яка згодом реорганізується в Волинську духовну семінарію. Саме її студенти стануть на чолі православних парафій для духовного окормлення населення Волині. Що стосується храму села Новостав, то на той час він був в юрисдикції католицького Луцького деканату, Полонківської волості, Луцького повіту. До завершення його діяльності, в якості католицького храму, залишалось 95 років.

Через політичні долі Волині, внаслідок постійного переселення народів, в 1891 році цей костел в селі Новостав перестав функціонувати. Якому святу чи святому був присвячений престол, поки залишається невідомим. Два роки приміщення храму стояло пустою.

У 1901 році при архієпископі Житомирському і Волинському Модесті Стрельбицькому (був на кафедрі 1889 – 1902 рр.) царська влада передала будівлю православній громаді, яка переобладнала її під православний храм. Тоді було добудовано трьохповерхову дзвіницю, паламарку і ризницю.

19 серпня 1901 року єпископом Острозьким вікарієм Волинської єпархії Антонієм (в миру Михайло Семенов-Флоренцов) в співслужінні благочинного міського округа по

³³ 1000-ліття Православ'я на Волині м. Дубно 1992 р.